

TEZE K DIDAKTICE HV

VÍCEHLASÝ ZPĚV A ZÁKLADY TAKTOVACÍ TECHNIKY

VÍCEHLASÝ ZPĚV VE ŠKOLE

- představuje v rozvoji dětské hudebnosti novou kvalitu (aktivizuje harmonickou představivost a intonační čistotu, napomáhá porozumění struktuře hudební řeči)
- zvládnutý vícehlasý zpěv přináší bohatší hudební zážitek

typy vícehlasu

polyfonní vícehlas

- zachovává samostatně vedené hlasy (melodicky i rytmicky)

homofonní vícehlas

- je protikladem polyfonie, druhý hlas probíhá vzhledem k prvnímu hlasu v určitém intervalu (nejčastěji v terciích nebo sextách). Často se vyskytuje při zpěvu lidových písní (tzv. lidový dvojhlas)
- při zpěvu homofonního dvojhlasu se ztrácí kontrast melodických linek, sluchové rozlišení je poměrně náročné

druhy polyfonního dvojhlasu

- **zpěv s prodlevou** – dlouhý držený nebo opakovaný tón, jde o nejjednodušší postup (tzv. stranný pohyb)
- **melodické ostinato** – pravidelné střídání alespoň dvou tónů v doprovodném hlase, vede k osamostatnění druhé melodické linky
- **protipohyb** – přináší uvolnění druhého hlasu, je náročnější na představivost průběhu hlasů a intonaci
- **křížení hlasů** – nejnáročnější způsob polyfonního dvojhlasu, hlavní melodie střídavě prochází oběma hlasy
- **kánon** – zvláštní typ polyfonního dvojhlasu (vícehlasu), druhý hlas zpívá melodii prvního hlasu v určitém časovém posunu
- **quodlibet** – (z latiny „co je libo“) v obecném významu jde o pestrou směs, hudebně o směs vícehlasou (oblíbená zvl. v 16. -18. století), zpěv několika písní současně, jde o písně se shodnou hudební formou, metrem a harmonickou strukturou

PRŮPRAVNÁ CVIČENÍ K DVOJHLASÉMU ZPĚVU

- předpokladem dvojhlasého zpěvu je čistý jednohlas a potřebná míra rozvoje harmonického slyšení
- nezapomínejme ani na důležitost vícehlasu rytmicky pohybového a deklamačního či instrumentálního včetně jejich kombinování

- **dělený zpěv** – žáci se učí „dvojhlas“ nejen zpívat, ale i opticky vnímat (můžete propojit s učivem z intonace)

- vhodnou přípravou k dvojhlasu je rytmický vícehlas nebo **štafetový zpěv** – třídu si rozdělíme na dvě skupiny, v průběhu písně určuje učitel jasným gestem střídání jednotlivých skupin (nejprve pravidelně, potom méně předvídatelně), žáci se tak naučí naslouchat zpěvu spolužáků
- rytmický vícehlas, rytmická vícehlasá deklamace (viz rytmický výcvik)
- příprava k dvojhlasu: **doprovod druhého hlasu učitelkou** (nebo žáky) **k prvnímu hlasu třídy** (lépe na melodický nástroj, klavír vnímají spíše jako rytmický doprovod, protože jeho akordy neumějí analyzovat)
- zpravidla cvičení provádíme bez textu, přípravu můžeme zařazovat běžně do rozezpívání

- tvořivý přístup k vícehlasu – vyžaduje větší aktivizaci tonálně výškových, rytmických a harmonických představ než pouhá reprodukce

- nejjednodušším způsobem je **prodleva** /stranný pohyb/ realizovaná ve hře na otázku a odpověď. Tázající zdrží poslední tón své otázky a zpívá ho po celou dobu odpovědi svého spolužáka a opačně. Melodicky používáme pouze tóny tónického kvintakordu, čímž v každém okamžiku zazní libozvučný interval

- průpravné cvičení: **Poslouchej a po chvíli se přizpůsob**

Principem hry je dvojhlas se zdržovaným tónem. Všichni zpívají společný tón. Dospělý glissando vyjede k jinému tónu, ale děti stále drží původní tónovou výšku (zní dvojhlas). Na gesto se děti ke slyšenému tónu doladí (zní jednohlas). Po chvíli dospělý zase poruší unisono výškově odlišným tónem a hra se opakuje.

Lidový dvojhlas

= hlasy jsou vedeny v paralelních terciích (sextách)

Vhodným přípravným modelem pro zpěv v „lidovém“ dvojhlase je tato dvojhlasá řada:

- odborníci nemají jednotný názor na to, zda lidovým dvojhlasem při zpěvu vícehlasu začínat, či nikoli
- pro Ladislav Daniel
 - * domnívá se, že je pro děti snadnější
 - * často se ale druhý hlas ztrácí a přidává k prvnímu
 - * začíná tedy lidovým dvojhlasem a polyfonně zpracovaný dvojhlas včetně kánonu zařazuje až po jeho zvládnutí
- proti Jiří Kolář
 - * postup od jednoduchých forem polyfonního vícehlasu k homofonnímu
 - * postup od homofonie k polyfonii odůvodňuje také analogií s vývojem vícehlasu v evropské hudební historiografii

- Místo samostatných cvičení můžeme vsouvat prvky dvojhlasu do známých písní (např. Ach synku, synku – druhý hlas necháme zpívat oba totožné verše textu od téhož tónu, čímž střední díl bude dvojhlasý, zatímco začátek a konec jednohlasý)

Ach, synku, synku

česká lidová

Ach, syn - ku, syn - ku, do - ma - li jsi?

Ach, syn - ku, syn - ku, do - ma - li jsi? Ta - tí - ček

se ptá, o - ral - li jsi, ta - tí - ček

se ptá, o - ral - li jsi.

Postup v paralelních tercích a sextách bývá někdy kombinován s tzv. postupem lesních rohů (v 10.—12. taktu):

Česká lidová

Volně

Ach, syn - ku, syn - ku, do - ra - li jsi, ach, synku, syn - ku, do - ma - li jsi,

ta - tí - ček se ptá, o - ral - li jsi, ta - tí - ček se ptá, o - ral - li jsi.

NÁCVIK DVOJHLASU

Prodleva (písň s prodlevou)

- zpěv melodie nad (či pod) drženým tónem druhé skupiny. Cvičení v rámci rozezpívání transponujeme chromaticky směrem vzhůru a dolů.

Da-va da-va dá, - - - da-va da-va dá.

Dá - da-va da-va dá, - - da-va da-va dá.

Jednoduché dvojhlasé popěvky

- oba hlasy nejprve zvlášť a důkladně procvičíme. Při jejich vytváření musí učitel respektovat pravidla harmonie (lidový dvojhlas, střídání harmonických funkcí...) Dětem pomůže, pokud pohyb melodie vyjádří pohybem paže. K opravdovému uvědomění si souzvuků dochází teprve při zpěvu v pomalém tempu nebo při znásobení délky zpívaných tónů.

Protipohyb melodie:

Zpívám první hlas, zpíváme dvojhlas, zpí-vá-me dvoj-hlas.

a já druhý hlas, zpíváme dvojhlas, zpí-vá-me dvoj-hlas.

Druhý hlas písňe založený na střídání tóniky a dominanty:

Do-brý den, do - brý den, do - brý den.

Do-brý den, do - brý den, do - brý den.

Skákal pes

česká lidová

Ská - kal pes přes o - ves, přes ze - le - nou lou - ku,

šel za ním my - sli - vec, pé - ro na klo - bou - ku.

Metodický postup při nácviu dvojhlasé písně:

1. Společný nácvik prvního (druhého) hlasu
2. Žáci zpívají první (druhý) hlas, učitel hraje či zpívá hlas druhý (první)
3. Několik vybraných žáků zpívá první hlas, ostatní hlas druhý
4. Vzájemný poměr mezi počtem žáků prvního a druhého hlasu postupně vyrovnáváme
5. Při dalším opakování písně snižujeme počty zpěváků v jednotlivých hlasech

- Je nutné, aby se hlasy vzájemně respektovaly a naslouchaly si. **Nelze připustit zacpávání uší a překřikování se!**
- Na rozhraní hlasů umístíme intonačně zdatnější jedince.
- Žáky nastálo nezařazujeme do jedné hlasové skupiny; snažíme se, aby byli schopni zpívat v kterémkoli hlase.
- K zažitému prvnímu hlasu a nikdy necvičíme oba hlasy v téže hodině. Druhý hlas se učí celá třída (na rozdíl od sborové praxe, kde se každý hlas učí jen svůj part).
- Při nácviu používáme notový zápis – náměty pro práci s notovým zápisem: sledování jednotlivých hlasů při poslechu vícehlasu, určování slyšeného hlasu aj.
- Dbáme na dynamické odstínění hlasů podle jejich hudební a obsahové závažnosti (např. v polyfonii by měl vynikat nástup nového hlasu)
- Intonačně obtížná místa zpíváme bez textu, ve velmi volném tempu, někdy i bez rytmu s prodlužovanými tóny

příklady vybraných druhů dvojhlasu

a) ostinato

VYJDI, VYJDI, SLUNĚČKO

úprava: Eva JENČKOVÁ

lidová z Moravy

Mírně
mf

1 3 5

Vy - jdi, vy - jdi, slu - něč - ko, na ma - ko - vé
zr - něč - ko, vy - jdi, vy - jdi na ko - pe - ček, u - vi - díš tam
pět o - ve - ček a šes - té - ho be - ra - na se zla - tý - ma ro - ha - ma.

Slu - ní - čko, slu - ní - čko

Pět o - ve - ček

Be - ra - na s ro - ha - ma

V TOM PÍSECKÝM ČERNÝM LESE
lidová z Písecka

V tom pí-se-ckým čer-ným le-se, á-dy-jé, he-zká hol-ka

V tom pí- se- ckým čer- ným le- se he- zká

trá-vu se- če, á-dy- já, v tom pí-se-ckým čer- ným le-se

hol- ka trá- vu se- če, v tom pí- se- ckým

he- zká hol- ka trá- vu se- če, á- dy- á- dy- já.

čer- ným le- se á- dy- já.

Dyž travičku nasekala, ádyjé,
přežalostně zaplakala, ádyjé,
dyž travičku nasekala
přežalostně zaplakala, ády, ádyjé.

Pramen zdraví

hudba: Jaroslav Uhlíř text: Zdeněk Svěrák
zpíval: Vlastimil Brodský + dětský sbor

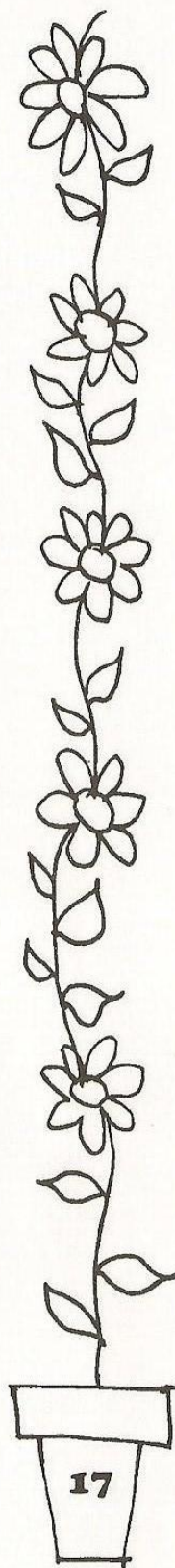
Musical notation for the first system of the song. It consists of two staves. The top staff is in treble clef with a common time signature (C). The bottom staff is in bass clef. The melody is written on the top staff, and the lyrics are written below it. The lyrics are: "Kaž-dý den, kaž-dý den k sva-či - ně je - di - Chce - te - li pros - pě - ti dí - tě - ti ble - dé - ně, je - di - ně Pra - men zdra - ví z Po - sá - za - ví mu, kup - te mu Pra - men zdra - ví z Po - sá - za - ví."

Musical notation for the second system of the song. It consists of two staves. The top staff is in treble clef with a common time signature (C). The bottom staff is in bass clef. The melody is written on the top staff, and the lyrics are written below it. The lyrics are: "Kaž-dý den, kaž-dý den k svači - ně je - di - Chce - te - li pros - pě - ti dí - tě - ti ble - dé - Vý - rob - ky mléč - né, to je mar - né,

Musical notation for the third system of the song. It consists of two staves. The top staff is in treble clef with a common time signature (C). The bottom staff is in bass clef. The melody is written on the top staff, and the lyrics are written below it. The lyrics are: "ně, je - di - ně Pramen zdraví z Po - sá - za - ví mu, kup - te mu Pramen zdraví z Po - sá - za - ví. jsou bla - ho - dár - né a věč - né."

Bratře Kubo / Are You Sleeping? Frère Jacques / Meister Jakob

Jazyk: čeština, angličtina, francouzština, němčina
Česká lidová

Tempo: 120

D

Brat - ře Ku - bo, brat - ře Ku - bo, Ješ - tě spiš?

A D

Ješ - tě spiš? Na jitř - ní choď zvo - nit,

A D A⁷ D A⁷ D

na jitř - ní choď zvo - nit. Bim, bam, bim! Bim, bam, bim!

D
Bratře Kubo, bratře Kubo,

ještě spiš? Ještě spiš?

A D
Na jitřní choď zvonit,

A D
na jitřní choď zvonit.

A⁷ D
Bim, bam, bim!

A⁷ D
Bim, bam, bim!

D
Frère Jacques, frère Jacques,

dormez-vous? Dormez-vous?

A D
sonnez les matines,

A D
sonnez les matines:

A⁷ D
Din, din, don,

A⁷ D
din, din, don.

D
Are you sleeping, are you sleeping,

brother John, brother John?

A D
Morning bells are ringing,

A D
morning bells are ringing!

A⁷ D
Ding, dong, dong!

A⁷ D
Ding, dong, dong!

D
Meister Jakob, Meister Jakob,

schläfst du noch, schläfst du noch?

A D
Hörst du nicht die Glocken,

A D
hörst du nicht die Glocken?

A⁷ D
Bim, bam, bim,

A⁷ D
bim, bam, bim.

Skákal pes (dětská lidová)
Rybička maličká (dětská lidová)
Pec nám spadla (dětská lidová)

Tempo: 100

Ská - kal pes přes o - ves, přes ze - le - nou lou - ku, šel za ním
Ry - bič - ka ma - lič - ká po Du - na - ji pla - ve, chy - til ji
Pec nám spad - la, pec nám spad - la, kdo - pak nám ji po - sta - vi, sta - rý pe - cař

mys - li - vec, pé - ro na klo - bou - ku.
ry - bá - řek u sa - mé - ho kra - je.
ne - ni do - ma a mlá - dý to ne - u - mí.

Skákal pes přes oves,
přes zelenou louku,
šel za ním myslivec,
péro na klobouku.

Rybička maličká
po Dunaji plave,
chytíl ji rybářek
u samého kraje.

Pec nám spadla, pec nám spadla,
kdožpak nám ji postaví,
starý pecař není doma
a mladý to neumí.

e) homofonní vícehlas

Veselá písnička

Text, hudba K.Havelková

The musical score is written for two voices in 3/4 time, with a key signature of one flat (B-flat). It consists of three systems of staves. The first system contains the main melody with lyrics: "Ve-se-ly' mu-zi-kant ve-se-le hrál, ve-se-lou pís-nič-ku k to-mu zpí-val:". The second system features a rhythmic accompaniment with lyrics: "rum pum pum pá dum dum, rum pum pum pada dada dum." and includes dynamic markings like *mf* and *rit.*. The third system returns to the main melody with lyrics: "Ve-se-le za-zpí-val a za-se hrál." and is marked *a tempo*.

2. sloka: Veselý muzikant vesele hrál,
veselou písničku k tomu zpíval:
/: jampampá dudligdá:/
/: jampampá, dudligdudligdá:/
vesele zazpíval a zase hrál.

POČÁTKY TROJHLASÉHO ZPĚVU

- metodicky nepřináší trojhlasý zpěv ve srovnání s dvojhlasem v podstatě nic nového. Zvyšují se však nároky nejen na žáky, ale i na učitele, především na jejich sluchově analytické schopnosti.
- i při zavádění trojhlasu byste měli vycházet z průpravných cvičení

A musical exercise for three-part harmony in 3/4 time, one flat. It shows two systems of three staves each. The first system has a treble clef and a common time signature. The second system has a bass clef. The exercise consists of two measures, each with a whole note chord in the upper voice and a whole note bass line in the lower voice.

poznámka k nácviku vícehlasu

- dbejte na to, abyste vždy dostatečně procvičili jednotlivé hlasy spolu: např. první s druhým, první s třetím, druhý s třetím atd.

Základy taktovací techniky

(následující text je zkopírován ze studijní opory **Spisar, Jan**. *Intonace, sborový zpěv a řízení pěveckého sboru*. Ostrava: Portál OU, 2007.)

„Rozdílnost mezi taktováním a sbormistrovským dirigováním spočívá zejména v tom, že taktováním rozumíme pouhé udávání jednotlivých dob v taktu pohyby rukou. Pod pojmem dirigování si již představujeme celkové umělecké ztvárnění sborového projevu včetně řešení intonačních problémů, správného tvoření tónů, správné výslovnosti, dynamiky, agogiky, slohové interpretace apod.“

(Jan Spisar)

- Postoj sbormistra před zpěváky sboru má být vzpřímený, ale nestrnulý. Stabilizaci těla docílíme mírným rozkročením nohou

Postoj přenáší pozitivní sílu a sebedůvěru sbormistra na zpěváky a dodává jim tak jistotu.

- Pohybová gesta provádíme všemi směry (nahoru, dolů, do stran) asi ve výši od pasu po oči. Příliš nízké držení rukou je pro zpěváky málo zřetelné. Na rozdíl od orchestrálního dirigenta sbormistr nepoužívá taktovku. Dirigujeme vždy oběma rukama najednou (pravá důležitější pro udávání tempa, metra případně dynamiky, levá pro vyjadřování frázování a dílčích nástupů během skladby)

Jak udat nástup aneb Přípravný pohyb

- **Přípravný pohyb** je zpravidla jedna celá taktová doba před pěveckým nástupem sboru. Ve čtyřdobém taktu tedy doba čtvrtá, ve třídobém doba třetí, ve dvoudobém doba druhá. Ve všech těchto případech je pohyb veden zdola nahoru zhruba do výše očí.

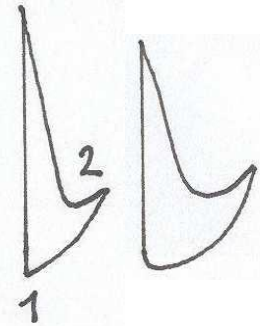
- V rychlejším tempu bude přípravný pohyb rychlejší a ostřejší, v silnější dynamice bude větší a rázný. V tempu pomalém bude přípravný pohyb naopak pomalejší, ale dostatečně konkrétní, ve slabší dynamice menší a celkově měkčí.

- Sbormistr dbá, aby zpěváci nezačali při nástupu pohybu zpívat opožděně, tzv. „za rukou“, což by mohlo způsobit rytmické nepřesnosti hned v úvodu skladby.

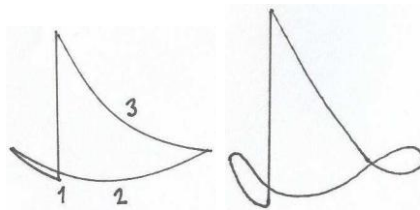
- K přesnosti nástupů přispěje, jestliže sbormistr naznačuje ústy začátek textu písně (žáci se nadechují spolu s ním)

Základní taktovací schémata

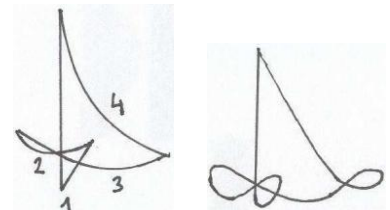
takt dvoudobý

takt třídobý

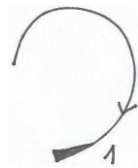
takt čtyřdobý

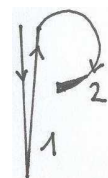
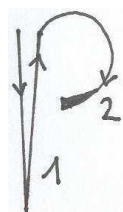
- Slabší dynamice nejlépe odpovídá pohyb menší (ale zřetelný), ve forte se neobáváme rozmáchejšího gesta.

Závěrečné gesto

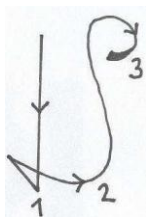
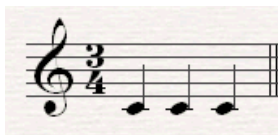
- Končí-li skladba na první dobu, uzavíráme pohybem shora dolů s výrazným zatažením paže.

- Končí-li skladba na druhou dobu ve dvoudobém taktu, měly by se paže dostat na první dobu zpět do výchozí horní polohy a odtud druhou dobu uzavřít.

- V třídobém taktu mohou analogicky nastat závěry na první, druhou či třetí dobu. Závěr na první nebo druhou dobu se způsobem provedení neliší od závěru ve dvoudobém taktu. Závěr na třetí dobu provedte dle následujícího vyobrazeného schématu.

POZNÁMKA K DIRIGOVÁNÍ KÁNONŮ

- Při dirigování kánonů (případně skladeb kánonického charakteru) je nutno věnovat zvýšenou pozornost nástupům jednotlivých hlasových skupin a zvláště přesným závěrům.
- Uzavíráme-li zpěv některé hlasové skupiny v průběhu skladby (ostatní hlasy ještě zpívají), provádíme závěrové gesto zpravidla jednou rukou, nejlépe úsečným, rázným a neobloukovitým pohybem, druhá ruka vede melodii ostatních hlasů dále. Obloukovitý závěrový pohyb použijeme až při úplném ukončení skladby.

Co si v hlavě srovnat před dirigováním kánonu?

Mírně Moravská lidová

Dů Va-la-ši, dů, ho-re dě-di-nú,
Dů Va-la-ši, dů, ho-re dě-di-
je-den ne-se-čes-nek, dru-hý za-se-pe-přek,
nú, je-den ne-se-čes-nek, dru-hý za-se
tře-tí ci-bu-lú, tře-tí ci-bu-lú.
pe-přek, tře-tí ci-bu-lú, tře-tí ci-bu-lú.

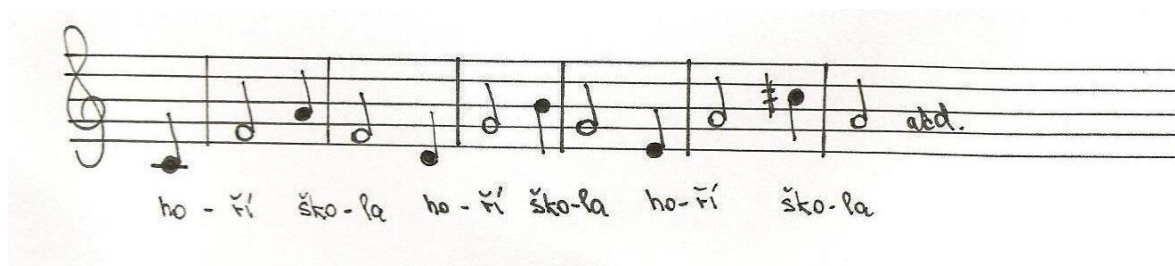
Jednou rukou uzavírám zpěv 1. skupiny, druhá ruka vede melodii ostatních hlasů

Příklad metodického námětu k nácviku vícehlasu

- píseň V tom píseckým černým lese je svým rozsahem ($c^1 - b^1$) vhodná pro žáky 1. stupně
- třída: 2-3
- předcházející hodiny: žáci již bezpečně znají první hlas písně

a. rozezpívání

- protože druhý hlas písně výrazně pracuje s intervalem kvarty, zařadím jej do rozezpívání:

- prvek dvojhlasu zařadím také do rozezpívání, již s motivací k písni: „*Děti, vzpomínáte si, kdo v té naší písničce sekal trávu?*“ Odpověď: hezká holka – výborně, nyní si odpovíme zpěvem:

- žáky naučíme nejprve druhý řádek, poté první – rozdělíme na dvě skupiny, přezpíváme a poté skupiny vyměníme
- notová ukázka je záměrně psána v delších notových hodnotách než je originál, to proto, abychom měli dostatek času k dolaďování intervalu malé septimy (silně disonantní). Zde by bylo vhodné, aby měl učitel zápis předepsán na tabuli.

b. zopakování písně (prvního hlasu)

- abychom si píseň efektivně zopakovali, zároveň žáky poprosím, aby vytleskávali při zpěvu její metrum (ve stejných hodnotách totiž probíhá druhý hlas a žáci si při zpěvu na tento rytmus navyknou)

c. samotný nácvik druhého hlasu

metoda intonace

- protože je druhý hlas tvořen pouze dvěma tóny, zvolíme pro nácvik metodu intonace – tzn. žáci si píseň „přečtou“
- rytmus už si procvičili, když vyťukávali metrum (v tomto případě jsou výjimečně rytmus a metrum totožné), proto konkrétně v tomto případě si můžeme dovolit pracovat zároveň s oběma složkami písně, vynecháme pouze slova a nahradíme je slabikami (ma). Pro snadnější orientaci žáků může učitel ukazovat žákům noty na notové tabuli, případně si můžeme pomoci fonogestikou.
- nyní si zkusíme druhý hlas i s textem (učitel zpívá s dětmi, ale na klavír hraje part prvního hlasu)
- rozdělíme žáky na dvě skupiny a zazpíváme si píseň celou (hrou na klavír střídavě podporujeme skupinky)
- poté skupinky vyměníme

d. východiska práce s písní v dalších hodinách

- mezipředmětové vztahy: zeměpis a český jazyk
- „Víte, kde je Písek? Uměli byste jej ukázat na mapě?“
- V písničce se vyskytuje nespisovné „píseckým“ – správně víme, že by mělo být „píseckém“
- Už se vám stalo, že jste poznali, odkud někdo je, podle toho, jak mluví? (nářečí)
- jak by asi vypadala písnička, kdyby hezká holka sekla trávu v „olomóckém“ lese. Uměli byste připsat další sloku písně?
- tímto zadáním rozvíjíme rytmické cítění žáků, úkol pro ně nebude jednoduchý, všichni jej pravděpodobně nezvládnou, ale můžeme žákům nabídnout několik alternativ textu, aby si „poskládali vlastní písničku“ – složí si druhou sloku, v příštích hodinách si ji můžou obohatit doprovodem (hrou na nástroje Orffova instrumentáře), který si také sami vymyslí, např. nabídneme jim v taktu 2/4, aby vybírali z not čtvrtových, dvou osminových a čtvrtové pomlky (pomoci nám můžou modely na rytmických kostkách)

V TOM PÍSECKÝM ČERNÝM LESE
lidová z Písecka

V tom pí-se-ckým čer-ným le-se, á-dy-jé, he-zká hol-ka

V tom pí- se- ckým čer- ným le- se he- zká

trá-vu se- če, á- dy- já, v tom pí-se-ckým čer- ným le- se

hol- ka trá- vu se- če, v tom pí- se- ckým

he- zká hol- ka trá- vu se- če, á- dy- á- dy- já.

čer- ným le- se á- dy- já.

Dyž travičku nasekala, ádyjé,
přežalostně zaplakala, ádyjé,
dyž travičku nasekala
přežalostně zaplakala, ády, ádyjé.